

Відгук

офіційного опонента, доктора філологічних наук,

професора кафедри української літератури

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Бунчука Бориса Івановича

на дисертацію Шостак Ольги Олександрівни

«Еміграційний текст Івана Франка», подану на здобуття вченого ступеня

кандидата філологічних наук (10.01.06 – теорія літератури)

Проблема вивчення еміграційного тексту Івана Франка – одна з важливих проблем сучасного літературознавства. Незважаючи на ґрунтовне прочитання художніх творів І. Франка (поезії та прози), саме його еміграційні тексти потребують сьогодні нового осмислення в контексті теорії еміграції, яка в наш час, в умовах глобалізації, набуває значної уваги серед учених-гуманітаріїв.

Відзначимо, що дисертація О. Шостак виконана як теоретичне дослідження. На основі спостережень над текстами І. Франка автор робить теоретичні узагальнення, які стосуються «еміграційного» тексту в літературі.

Особливо чітко прописала дисертантка це в розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження «еміграційного» тексту», зокрема в підрозділі «Поетика, риторика, інтерпретація», у якому зосереджено увагу на співвідношенні «еміграційного» тексту з локальними текстами в літературі. Еміграційну тематику письменника О. Шостак розглядає як структуру, у якій превалюють різні контексти, естетичні домінанти, проблематика, жанрові особливості, наративні структури.

На основі сучасних літературознавчих теорій автор дисертації аналізує надтексти, породжені топологічними структурами. Таким є передусім міський текст («київський», «львівський», «харківський», «чернівецький» та ін.). Такою ж виступає приблизно основа «волинського», «подільського», «бойківського», «гуцульського» текстів. Їхню базу

становлять типологічні характеристики, які суттєвим чином впливають на всі особливості функціонування цих текстів.

«Еміграційний» текст має у своїй основі еміграцію як надзвичайно складну трансформаційну суспільно-економічну категорію, яка наклала особливий відбиток на всю систему суспільного та культурного життя народу. Отже, як показує дисертантка, у цьому разі цілком іншою є жанровірна основа «еміграційного» тексту.

«Еміграційний» текст І. Франка дисертантка аналізує на основі вивчення задумів І. Франка як письменника, політика, економіста, правника.

Тексти І. Франка О. Шостак кваліфікує як надтекстову структуру, що співвіднесена з еміграційними текстами в польській, австрійській літературах. Характерно, що розгляд «еміграційних» текстів І. Франка здійснюється у зв'язку з новітніми досягненнями сучасної гуманітарної науки – емігрантології, яка сьогодні у зв'язку з глобалізаційними процесами набуває нового значення.

Розглядаючи «еміграційний» текст І. Франка як надтекстову структуру на основі нериторичної методології, О. Шостак подає і дефініцію цього тексту. Вона вперше в нашому літературознавстві встановила корпус «еміграційних» текстів І. Франка, прокоментувала культурні генеративні фактори «еміграційного» тексту, схарактеризувала традиційні та новаторські тенденції художнього осмислення проблем еміграції в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. та місце «еміграційних» текстів І. Франка в літературі того часу.

Дисертантка розглядає особливості функціонування «еміграційного» тексту І. Франка як надтекстової структури, що охоплює низку периферійних текстів. Розглядові цих текстів присвячений другий розділ дисертації «Еміграційний дискурс циклу «До Бразилії». Дослідниця аналізує ядерний субтекст корпусу творів І. Франка про еміграцію, показує тісний зв'язок «еміграційної» поезії з соціокультурним контекстом, який виконує роль метатекстової основи поезій циклу. Особливої уваги заслуговує здійснений

нею порівняльний аналіз циклу «До Бразилії» з емігрантським фольклором. Отже, схарактеризовано провідні риторичні стратегії вираження авторських інтенцій у циклі «До Бразилії» на рівні композиції, тропіки, фігур та версифікації.

Дисертантка показує, що об'єднані спільною темою, темою галицької еміграції, твори циклу «До Бразилії» відповідають класичним зразкам komponування дорадчої промови. Вони належать до таких жанрових утворень як: епістола, пісня, дискусія. Ці твори орієнтовані на домінуючу реалістичної настанови в процесі белетризації соціальної теми. У художній поетичній формі, як доводить О. Шостак, І. Франко показав основні причини виїзду за кордон. Це – агітація, анафальбетизм, матеріальна незабезпеченість, утиски влади, бездіяльність інтелігенції. Авторська інтенція, що знайшла свій вияв у завершальному творі «Лист із Бразилії», чітко виявляється в запереченні тез агента про Бразилію як рай. Автор (І. Франко) відмовляє співвітчизників від еміграції. Бо еміграція – зло, і у художній формі це твердження зреалізовано через антитезу топонімів батьківщини і чужини, співвіднесених із біблійними образами раю / пекла.

Попри домінування риторичної стратегії, що ґрунтується на топіці, дисертантка наголошує на ролі засобів поетичної мови, використаної у творах письменника. Цікавими видаються її спостереження над ритмічною будовою творів циклу «До Бразилії» («Лист до Стефанії», «Лист із Бразилії», «Коли почуєш, як в тиші нічній...», «Два панки йдуть попри них...», «Гей розіллялось ти, руськеє горе...»). На основі скрупульозного аналізу О. Шостак демонструє, що засоби фоніки у творах роблять їх, попри різноманітні ритмічні малюнки, цілісним текстом, у якому експлікується плач за емігрантами.

Майстерність аналізу художнього тексту О. Шостак демонструє в розділі «Проблеми версифікації». Тут дослідниця аналізує такі засоби фоніки, що їх застосував І. Франко: збільшення стоп у рядку, зміну наголосів,

використання особливостей римування, строфічних клаузул, синтетичного паралелізму, хіазму, асонансних решіток, алітерації та ін.

Дисертантка доводить, що І. Франко в циклі «До Бразилії», використовуючи традиційні моделі, репрезентує їх оригінально, долучаючи також такі елементи форми поезії, як фоніку і поетичний синтаксис.

Дисертаційна робота О. Шостак увиразнює сьогодні проблему сучасного осмислення еміграції з України початку ХХІ ст. Зрозуміло, це тема окремого дослідження. Проте, як нам здається, у творах еміграційного циклу І. Франка виявилися і прогностичні функції текстів письменника. В усякому разі такі ідеї сучасного літературного процесу не можна обійти. Тому сподіваємося, що це проблема, над якою О. Шостак працюватиме у майбутньому.

Добре враження справляє і третій розділ роботи – «Тема еміграції в периферійних субтекстах», у якому до аналізу залучені твори, що не мали в нашому літературознавстві ґрунтовного прочитання. Маємо на увазі ранню незакінчену поему «Швінделеса Пархенбліта вандрівнка з села Дерихлопи до Америки і назад», психологічні новели «Батьківщина» та «Сойчине крило». Як і в попередніх розділах дисертації, тут О. Шостак продемонструвала вміння аналізувати художню форму твору, яка акумулює можливості риторичної аргументації.

Новелу «Батьківщина» потрактовано О. Шостак у зв'язку із залученням топосів дороги / батьківщини, які асоціюються «не з ґрунтом, а з національним усвідомленням, ідеологічною спільнотою». Тут дисертантка вичленовує ідею письменника, що «інтелігенція не повинна бути байдужою до проблем народу».

Психологічну новелу «Сойчине крило» витлумачено в роботі як еміграційний текст. Еміграційний дискурс побудований тут за принципом двоступеневої нарації, реалізований насамперед у сюжетній лінії Мані та оприсутнений у її листі через топоси дороги, агента, батьківщини, чужини, проституції, які ретранслює мотив фіктивного одруження.

На прикладі новели «Сойчине крило» дисертантка показує, як

I. Франко риторично конструє текст. Такі ідеї конструкції тексту ґрунтовані на діалогізмі записок Хоми та листа Марії-Сойки, що відображає аргументацію героями власних життєвих позицій.

Наведені у цьому розділі дисертації тексти дають О.Шостак підстави зробити висновок про те, що в периферійних субтекстах, особливо в новелах, зреалізовано метафоричний потенціал заголовків і власних назв, на що звертають увагу сучасні дослідники.

Висновки цілком відповідають основному змісту дисертації. Проаналізувавши основні теоретичні праці з проблем текстів, дисертантка дала своє оригінальне трактування особливостей «еміграційного» тексту I. Франка. На нашу думку, в майбутньому варто розширити об'єкт дослідження, детальніше представити не тільки теоретичні праці з проблем «еміграційного» тексту, а й ширше залучити до аналізу інші «тексти» («міський», «бойківський», «львівський», «дрогобицький», «коломицький», «віденський», «гуцульський» та ін.).

Відзначаючи самостійність основних положень дисертації, змістовність, широту охопленого матеріалу та глибину розкриття досліджуваної проблеми, варто висловити й окремі зауваження.

1. У зв'язку з багатопроblemністю текст дисертації почасти надміру деталізований, переобтяжений ілюстративним матеріалом. Так, у підрозділі 2.2. «Фольклорні джерела художніх творів» поряд зі слушними заувагами про те, що витoki мотивно-образної парадигми циклу «До Бразилії» знаходимо і в галицьких приповідках на еміграційну тематику, зібраних і впорядкованих I. Франком у виданні «Галицько-руські народні приповідки» у трьох томах, подано всі можливі варіанти цих фольклорних текстів, згрупованих за тематичним принципом (с. 120–121). Очевидно, у цьому немає потреби; достатньо було б зацитувати лише кілька яскравіших зразків. Безпосередній аналіз фольклорних текстів, пов'язаних з еміграційною темою, дещо розширений і відтак не дає змоги ґрунтовніше зосередитись на

дослідженні Франкових творів та притаманних їм слідів емігрантського фольклору на рівні змісту й форми.

2. У підрозділі 1.4. «Твори І. Франка про еміграцію в контексті української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (с. 77–95) також цілком достатньо обмежитись аналізом знакових текстів з виокремлених авторкою трагічної та піонерської літературних моделей еміграції та специфікою їх кореляції з «еміграційними» творами І. Франка. Інші ж твори можна просто назвати без цитувань і текстуального розгляду, позаяк тема дисертації – «“Еміграційний” текст Івана Франка», а не – ... української літератури межі ХІХ–ХХ ст. загалом. Звичайно, можна відшукати багато творів зламу ХІХ – ХХ ст., що порушують еміграційну проблему, проте надмірне прагнення охопити якнайбільший контекст не сприяє цілісному аналізу власне Франкового «еміграційного» тексту.

3. Як відомо, твори «Батьківщина» і «Сойчине крило» традиційно розглядають у контексті гендерної проблематики. Вважаю, що дисертантка на захисті повинна пояснити, що дає їй підстави трактувати ці новели як «еміграційні».

4. У розділі 2 «Еміграційний дискурс циклу “До Бразилії”» значну увагу в характеристиці риторичних стратегій ядерного субтексту відведено версифікаційному аналізу (2.3.2. «Проблеми версифікації», с. 139–170), виконаному на належному рівні з акцентуванням творення смислів засобами ритміки, строфіки, фоніки. Однак можна виокремити й низку дискусійних моментів: 1) теорія іпостасування (заміни однієї стопи іншою), яку використовували свого часу В. Ковалевський, Г. Сидоренко, у сучасному віршознавстві вважається застарілою. Дослідники говорять про додаткові наголоси, про зрушення наголосів (напр., М. Гаспаров, Н. Костенко та ін.); 2) сумнівним, на нашу думку, є твердження про застосування редифу в «Листі із Бразилії».

Наведені зауваження не мають принципового характеру і ніяким чином не применшують загального позитивного враження від дисертаційної роботи

та не знижують її найвищої оцінки. Пропонуємо надрукувати дисертацію у вигляді монографії.

Цінність праці О. Шостак для науки і практики полягає в тому, що основні тези дисертаційної праці можна використати у процесі вивчення нормативного курсу «Теорія літератури», спеціального курсу «Еміграційний текст І. Франка (сучасне трактування)».

Основні положення дисертації апробовано на міжнародних та всеукраїнських конференціях. Матеріали дослідження викладено у 14 статтях, а також в авторефераті.

Вважаємо, що дисертація «Еміграційний текст Івана Франка» є завершеним, самостійним, новаторським дослідженням, яке відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, а її автор, Шостак Ольга Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент, доктор
філологічних наук, професор
кафедри української літератури
Чернівецького національного
університету ім. Ю. Федьковича,
декан філологічного факультету

Бунчук Б.І.

